

SUVREMENA ETNOGRAFIJA USMENE LIRIKE I PREDAJA U IMOTSKOME KRAJU

Popović, Martina

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:172:776397>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-30**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

ZAVRŠNI RAD

**SUVREMENA ETNOGRAFIJA USMENE LIRIKE I PREDAJA U IMOTSKOME
KRAJU**

MARTINA POPOVIĆ

SPLIT, 2024.

Odsjek za Hrvatski jezik i književnost

Hrvatski jezik i književnost

Hrvatska usmena književnost

**SUVREMENA ETNOGRAFIJA USMENE LIRIKE I PREDAJA U IMOTSKOME
KRAJU**

Studentica

Martina Popović

Mentor:

prof. dr. sc. Marko Dragić

Split, 2024. godine

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Usmene lirske pjesme	1
2.1. Ljubavne pjesme.....	3
2.2. Vjerska usmena lirika	5
3. Prenje	7
4. Predaje.....	9
3.1. Povijesne predaje	10
3.2. Etiološke predaje.....	12
3.3. Mitske predaje.....	15
3.4. Demonološke predaje.....	16
3.5. Eshatološke predaje	17
3.6. Priča o mrtvim dušama	18
3.7. Pričanja iz života.....	18
3.7.1. Priča o kozi	18
3.7.2. Drugi svjetski rat.....	19
3.7.3. Priča o sv. Anti.....	20
3.7.4. Priča o pužima.....	21
3.7.5. Sijelo	21
3.7.6. Tkalački stan	22
5. Legende.....	22
Zaključak	23
Rječnik.....	24
Izvori i literatura	26
Sažetak	31
Abstract.....	31

1. Uvod

Tema ovog rada su usmeno-književni oblici, a cilj je pobliže objasniti pojam same usmene književnosti te uz pomoć kazivača, odnosno kazivačica upoznat se sa starim običajima, vjerovanjima, obredima te poslovicama koje su se prenosile s koljena na koljeno. Stari predci su stvarali svoju kulturu i pamtili li je kako bi mogli prenijeti svome potomstvu. Naime, „usmena književnost je najstarija i najdugotrajnija vrsta književnosti. Ona postoji od agrafijske etape ljudske duhovnosti i tradicija je pisanoj književnosti.“¹

Od romantizma s nazivom narodna književnost podrazumijeva arhaične oblike usmenih tradicija, kao što su legende, mitovi, bajke, epske pjesme, poslovice, anegdote i mnogi drugi oblici. Hrvatsku usmenu književnost čini sam jezik (s trima narječjima: čakavskim, kajkavskim i štokavskim) na kojem su je kazivači slušali, čitali, pamtili te dalje na potomstvo prenosili. Igra ključnu ulogu u očuvanju kulturnog naslijeđa i identiteta, kao i u prenošenju vrijednosti, moralnih pouka i povijesnih priča. U ovome će se radu točno bilježiti njihov govor te zbog jezičnih odstupanja u odnosu na danas bit će sastavljen rječnik na kraju rada. Kazivačice ovoga rada bit će dvije bake Antica Kraljević i Milka Jakić koje će nas detaljnije upoznati s njihovim životom koji zbog mnogobrojnih razloga (brojnih stradanja, patnji, ratova, neimaštine...) nije bio nimalo lagan.

2. Usmene lirske pjesme

Usmene lirske pjesme predstavljaju najmnogobrojniju usmenoknjiževnu vrstu koja obuhvaća vjersku i svjetovnu liriku te je njezina klasifikacija uvelike široka. Svjetovnu usmenu liriku obuhvaćaju: mitske, obredne, posleničke, povijesne, ljubavne i šaljive pjesme te romance, balade i gangu ili natpjevanja. S druge strane, pod vjerskom lirikom ubrajaju se molitvene usmene pjesme, prenja, versificirane legende i romarske pjesme.² Neki žanrovi se međusobno miješaju te se tako, primjerice, prenja mogu svrstati i u vjersku i u svjetovnu liriku. One također

¹ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Split, 2008. str. 11.

² Isto, str 15.

mogu biti različitih oblika, uključujući ljubavne pjesme, elegije, ode prirodi ili životnim radostima i tugama. Ovakav oblik poezije često se vezuje za tradicionalne kulture i zajednice, gdje se stihovi prenose usmeno kroz generacije kao dio usmene književne tradicije.

Primjer:

*U zlatnoj zori kada sunce sja,
dok ptice pjevaju na granama,
moje srce kuca kao rijeka živa,
s tobom kraj mene sve je tako divno siva.
Tvoj osmijeh blistav kao zvijezda sjajna,
tvoje oči duboke kao more plavo,
u njima vidim cijeli svijet ko san,
s tobom pored mene, osjećam se kao ptica slobodan.*

Ova usmena lirska pjesma izražava emotivnu vezu između dvoje ljubavnika. Opisuje trenutke buđenja prirode, kao što su zlatna zora i pjev ptica te ih uspoređuje s osjećajima ljubavi i sreće koje osoba doživljava s voljenom osobom. Osmijeh i duboki pogledi voljene osobe simboliziraju svjetlost i dubinu njihove veze. Naglašena je tema ljubavi, sreće i slobode koja se izražava kroz prirodu i intimne odnose. Rima nije dosljedno upotrijebljena kroz sve stihove, ali se ipak mogu izvući primjeri živa-siva te san-slobodan. Stihovi također imaju različitu dužinu. Prevladava stilska figura usporedbe:

„Moje srce kuca kao rijeka živa,
tvoj osmijeh blistav kao zvijezda sjajna,
tvoje oči duboke kao more plavo,
u njima vidim cijeli svijet ko san,
s tobom pored mene,

osjećam se kao ptica slobodan.“

2.1. Ljubavne pjesme

Ljubavne pjesme predstavljaju oblik poezije koja izražava osjećaje ljubavi prema voljenoj osobi. One često opisuju emocije, intimnost, povezanost između dvoje ljudi i s obzirom na to mogu biti strastvene, romantične ili tugom ispunjene, ovisno o tonu i tematici. Stihovi opisuju ljepotu voljene osobe, duboke osjećaje ljubavi, izazove u vezi ili nadu za budućnost. Osim toga, ljubavne pjesme mogu biti i o Bogu, Blaženoj Djevici Mariji te brojnim svecima i sveticama. Često su inspirativne i mogu lako dodirnuti srca čitatelja svojom iskrenošću i emotivnošću.

Dok je baka bila u Slavoniji pjevala bi sa svojim drugaricama čitavim putem:

Dolinom si šetala djevojčice mala,

rosno cvijeće birala,

plakala od jada:

Šta će meni život taj,

na ovom svijetu,

kad ja moram umrijet u najljepšem cvijetu.

Imala sam dragoga koga srce ljubi,

*sad sam ostala sama jer ga srce gubi.*³

Ova pjesma izražava duboko tugovanje i bol uslijed gubitka voljene osobe. Početak pjesme opisuje djevojčicu koja prolazi kroz dolinu, birajući cvijeće i plakajući od tuge. Zatim se prebacuje na osjećaje pjesničkog “ja” koje izražavaju osjećaj neizbježnosti smrti. Autor se osjeća kao da će

³ Kazala mi je 2022. godine baka Antica Kraljević, rođena 7. rujna 1937. godine u Prološcu, Imotski.

umrijeti u cvijetu, što može simbolizirati mladost i ljepotu koja će biti uništena gubitkom voljene osobe. Posljednji stihovi izražavaju osjećaj praznine i usamljenosti, kao i nemoći pred tim gubitkom. Rima u ovoj pjesmi je pravilna što vidimo kroz sljedeće stihove: 1. strofa a-a-b, 2. strofa a-b-b, 3. strofa a-a. Ističe se metafora “umrijet u najljepšem cvijetu” pri čemu se na cvijet gleda kao simbol mladosti i ljepote.

Pjesma koju bi baka Milka pjevala u mladim danima, većinom dok bi radila:

*Crne oči u dragana moga,
kako sam ga prevariti mogla.
Moj je dragi bio i nema ga,
srce moje ne zaboravlja ga.
Crne oči prevarile vruga,
i tebe će moja crna draga.
Dođi dragi, nikada ne došo,
ako nisi dobrom voljom pošo.⁴*

Početak pjesme opisuje crne oči voljenog muškarca i izražava osjećaj krivnje što ga je osoba koja pjeva prevarila. Autorica se osjeća izgubljeno i tuguje zbog toga što je njezin dragi otišao, ali istovremeno ne može zaboraviti njegovu ljubav. Sljedeći stihovi izražavaju osjećaj neizbježnosti i pravde, prikazujući crne oči voljene osobe kao simbol prevarantske prirode koja će biti kažnjena. Kraj pjesme prikazuje želju za povratkom voljene osobe, ali istovremeno izražava sumnju u to da će se to dogoditi, osim ako osoba nije iskrena u svojim namjerama. Parna rima pridonosi ritmičnosti pjesme, a ironija u stihu „dođi dragi, nikada ne došo“ ukazuje na pozivanje nekoga za koga se zna da neće doći.

⁴ Milka Družijanić, rođena 17. listopada 1941. godine u selu Strugovin, Dubrave kazala mi je 2022. godine.

2.2. Vjerska usmena lirika

Vjerska usmena lirika obuhvaća poetske izraze koji su usmeno prenošeni unutar vjerskih zajednica. Prvenstveno čine molitvene pjesme, prenja i versificirane legende. Zatim uključuje i himne, pohvale, duhovne pjesme i ostale vjerske tekstove koji izražavaju duboku pobožnost i teološka učenja svoje vjerske tradicije. Općepoznato je da su Hrvati već od 7. stoljeća pod utjecajem Rimljana prihvatili kršćanstvo, a to se dogodilo tako da je car Heraklije iz Rima doveo svećenike koji su potom postali biskupi, nadbiskupi, prezbiteri i đakoni te su oni pokrstili Hrvate. Pjesme svjedoče o širokoj duhovnosti hrvatskoga katoličkog puka te se prema crkvenom učenju godišnje vrijeme dijeli na *Advent*, *Božić*, *Korizmu*, *Uskrs* i *Vrijeme kroz godinu*. Prema tome, u molitvene pjesme ubrajaju se adventske i božićne, korizmene i uskrsne, molitvene pjesme Isusu i Mariji, svetačke, jutarnje, večernje, obredne, prigodne i općinske.⁵

Pjevala se vjerska pjesma Divici Mariji koju je baka naučila sa svojim drugaricama:

*Leti voda vrućica,
ispod doma kamena,
na njoj kleči djevica,
na glavi joj krunica.
Bijele ruke sklopila,
grešne duše doziva.
Njoj dođoše dva anđela:
zašto gospe klečiš,
srce ječiš,
bile prste lomiš, suze roniš.*

⁵ Dragić, Marko, Starinske molitve u šibenskom zaleđu, Godišnjak Titius, 5-6, Filozofski fakultet Split, 2014., str. 285

*Kako neću klečati, srce ječati,
naidošće zli Židovi,
proklete majke i sinovi,
moga sina oteše, na križ ga propeše,
zlatnu krunu skinuše, trnovu nabiše,
nemilo ga povezoše.*

*Kako su ga vodili,
tako je krv tekla iz njega.*

*Kud je krv tecijala,
tud je cvijeće cvatijalo.*

*Bog pošalje dva anđela,
da to cvijeće uberu,
i u kitice kitiše,
i pred boga ga nosaše.*

*Sam je Bog govorio,
ko bi ovu molitvu molio,
u korizmi svaki dan,
a nedjeljom tri puta,
tri bi duše spasio.*

*Prvo dušu svoju,
drugu dušu majke svoje,*

*treću dušu oca svoga.*⁶

Ova pjesma ima duboku religioznu simboliku i priča priču o vjernici koja se moli, dok kleči na vodi ispred kamene kuće. Djevica, koja se moli s krunom na glavi, zaziva grešne duše. Dva anđela dolaze i pitaju je zašto plače i lomi prste, a ona odgovara da kleči i plače zbog bola koji osjeća u svom srcu. Zatim prelazi na priču o zlim Židovima koji su oteli i raspeli njezinoga sina, Isusa Krista. Opisuje se kako su mu skinuli zlatnu krunu i stavili trnovu te kako je krv tekla iz njega dok su ga vodili. Cvijeće koje cvjeta gdje se krv prolila simbolizira duhovno značenje njegove patnje i žrtve. Bog šalje dva anđela da uberu to cvijeće i nose ga pred njega. Na kraju, stihovi govore o molitvi, koja ako se moli tijekom korizme i tri puta nedjeljom, može spasiti tri duše: moliteljevu, majčinu i očevu.

3. Prenje

Prenja su moralno-didaktička nadmetanja koja uključuju religijske ili filozofske tekstove s ciljem prenošenja moralnih vrijednosti i etičkih principa. Većinom su vjerskog karaktera, a bile su poznate i u najstarijim civilizacijama, od sumerske i babilonsko-asirske do staroegipatske. Teme su vezane uz razgovore duše s tijelom, sa svecima, Isusom, Bogorodicom, čovjeka sa smrću i ostalog.

Druga je vjerska pjesma sv. Petru koju je baka naučila od svoga oca Stipe, a pjesma ide ovako:

Sv. Petar u raj gredi,

za njim majka teko teče:

pričekaj me sine Pero,

da ja s tobom u raj gredem.

⁶ Kazala mi je baka Antica Kraljević, rođena 7. rujna 1937. godine u Prološcu, Imotski.

Nemeš, nemeš majko mila,

ti si mnogo tkalja bila,

tuđe konce odnosila,

sebi si ih donosila.

Sv. Petar u raj gredi,

za njim otac teko teče:

pričekaj me sine Pero,

da ja s tobom u raj gredem.

Nemeš, nemeš oče mili,

ti si mnogo orač bio,

tuđe brazde odoravo,

sebi si ih prioravo.

Za njim sestra teko teče:

pričekaj me brate Pero,

da ja s tobom u raj gredem.

Nemeš, nemeš sele mila,

ti si mnogo vezlja bila,

tuđe konce otkidala,

sebi si ih prišivala.⁷

Pjesma je ispunjena religioznim motivom odlaska u raj, bavi se moralom i posljedicama grijeha. Vidljiv je kontrast između svetog Petra koji je čist i ide u raj te članova obitelji koji su

⁷ Kazala mi je 2022. godine baka Antica Kraljević, rođena 7. rujna 1937. godine u Prološcu, Imotski.

grešni. Simbolika raja je u nebeskoj nagradi, dok su grijesi majke, oca i sestre prepreka za ulazak u raj. Pjesma kroz ponavljanje i jednostavan stil poručuje univerzalnu poruku o grijehu i iskupljenju.

Pjesma koju bi baka pjevala u korizmi:

Muka gorka Gospodina,

Isukrsta Božijeg sina,

koji nas na križ zove,

jer gorke muke prove.

Zove duša bogu mile,

da se s njime dile...⁸

Ova pjesma počinje snažnim uvodom u religioznu temu muke Isusa Krista. Koristi epitet gorka kako bi naglasila intenzitet same patnje. Motiv muke, križa i duhovne zajednice dominira pjesmom, a metaforom “koji nas na križ zove” poziva na prihvaćanje patnje i iskušenja.

4. Predaje

Predaje su priče koje počivaju na vjerovanju u istinitost njezinih sadržaja. Prema Proppu dijele se na etiološke, povijesne, mitološke predaje, legende i pričanja iz života. No klasifikacija nije dobro određena zbog toga što su legende zasebne vrste priča, a još uz podjelu nedostaju i eshatološke i demonološke predaje. Eshatološke ne mogu pripadati mitološkim jer se bića kao takva razlikuju jedna od drugih. Uz to, demonološka bića su u odnosu na eshatološke i mitske uvijek zla. Stoga, Dragić predaje dijeli na:

povijesne,

etiološke,

⁸ Milka Družijanić, rođena 17. listopada 1941. godine u selu Strugovin, Dubrave kazala mi je 2022. godine.

eshatološke,
mitske,
demonološke
i pričanja iz života,
a legende odvajaju kao zasebne usmene vrste.

3.1. Povijesne predaje

Povijesne predaje su priče koje se prenose s koljena na koljeno unutar društva i kulture, a pripovijedaju o povijesnim osobama i događajima. Pružaju uvid u prošle događaje i tradicije te mogu biti obogaćene mitološkim ili legendarnim elementima. U hrvatskoj književnosti, teme su općenito vezane uz ratove, mnogobrojne istaknute osobe poput kralja Tomislava, ilirske kraljice Teute, dolazak Hrvata, hrvatskim kraljevima narodne krvi, bana Kulina,⁹ bosanskih kraljeva, hercega Stjepana Kosača,¹⁰ osmanskoj okupaciji, predaje o mučenicima i mučenicama. Što se tiče događaja, posebno su gnjusni Danak u krvi i Pravo prve bračne noći.

Danak u krvi

Danak u krvi kao gorki zločin osmanske okupacije nad hrvatskim stanovništvom značio je da se svako pet godina od kršćanskih dječaka stvaraju janjičari, odnosno elitna robovska vojska.¹¹ Predstavljali su dio obveznog poreza u Osmanskom Carstvu i njihovi poreznici, zvani *tjelosnici*, birali su najbolju mušku djecu. Roditelji kako bi spasili svoju djecu odmalena su ih učili da glume da su gluhi ili nijemi, a čak bi ih i sakatili. S obzirom na to da je bilo zabranjeno oduzimati oženjene

⁹ Kulin ban je znameniti bosanski vladar o kojemu i danas živi izreka „Za Kulina bana, bijaše lijepijeh dana“. Od neprocjenjive je povijesne, kulturne i gospodarske vrijednosti „Povelja Kulina bana“ iz 1189. godine. Vidi: Helena Dragić, Jezične karakteristike Povelje Kulina bana, Suvremena pitanja: časopis za prosvjetu i kulturu, 23. Matica hrvatska; FPMOZ. Mostar 2017., str. 146.- 156.

¹⁰ Herceg Stipan Kosača bio je neprikosnoven vladar Zahumlja koje se prema njemu prozvalo Hercegovinom 1448. godine kada je uzeo titulu herceg. Dragić, Marko, Tradicijske priče o hercegu Stipanu Vukčiću Kosači, Cetinjski filološki dani III. Fakultet za crnogorski jezik i književnost; University of Cansas, 2022., str. 117.-137.

¹¹ Ivo Andrić napisao je i obranio doktorsku disertaciju o iznimno teškom položaju kršćana pod turskom okupacijom. Vidi: Dragić, Marko, *Doktorska disertacija Ive Andrića*, Ivo Andrić i njegovo djelo, Mostar, 2003., str. 197-207.

muškarce, činili su to u dobi dječaka od jedanaest do dvanaest godina. Takav horor proživljavale su i žene i djevojke. Njih su većinom silovali i mučili, pa čak i ubijali.¹²

Kako bi postale odbojne Turcima, od djetinjstva bi si urezivale križeve na najvidljivija mjesta na tijelu. Takav oblik tetoviranja križeva naziva se *križicanje* i vidljiv je na području Imotske krajine gdje mnoštvo starijih žena ima tetovirane križice na rukama i drugim mjestima. Križicanje (sicanje, bocanje) obavljalo se na blagdan sv. Josipa, Blagovijest, u Velikom tjednu te na blagdan Ivana Krstitelja.¹³

Pravo prve bračne noći

Pravo prve bračne noći odnosi se na kršćanske djevojke koje su prvu bračnu noć, umjesto sa svojim čovjekom morale provesti s agom ili begom. Odijevalo bi ih se u tursku odjeću, tzv. Dimije, a kosa im se prekrivala maramom. Nakon što bi ostale trudne, odgajale bi djecu sasvim normalno s muževima ili bi se bebe bacale u jame. Kako bi se izbjegla takva sudbina nastali su običaji zajedničkih svadbi gdje bi se vjenčalo i do 60 parova.¹⁴

Za vrijeme turske vlasti svaka mlada djevojka je morala leć s agom prije nego s mladoženjom. Jedna se mlada nije dala, već je zovnula agu da iđu u Mostar. Aga je pristo. Mlada ga je ubila na Lučkom mostu i vratila se pješke u Dobriće. Nakon toga počeli su se Hrvati ponovno naseljavati u Mostar i njegovu okolicu, jer ni jedna mlada nije više morala leć s agom.²³ To je bilo za vreme turske vlasti. Turci su vazda vodili hrvatske djevojke na Hum i tamo ih silovali i maltretirali. Bila je jedna djevojka, koja nije dala na se pa je pobjegla. Bježuć i trčuć pala je priko jednog kamena i upala u provaliju gdje je poginula. Od tada do danas s tojeg kamena teče voda, kap po kap. Taj se kamen zove Djevojačka suza, a provalija u kojoj je poginula zove se Djevojačka draga.

Kliški kapetan i knez Petar Kružić

Nakon pada Bosanskog Kraljevstva, mnogi Hrvati su pobjegli na teritorij pod mletačkom vlašću, odakle su, uz podršku Mlečana ili samoinicijativno, uskakali na osmanski teritorij,

¹² O tome više: Dragić, Marko, *Danak u krvi u romanu „Na Drini ćuprija“ i u suvremenom pripovijedanju*, HUM časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru, br. 8, Mostar, 2012., str. 123.-140.

¹³ Vidi: Marko Dragić, Štovanje sv. Josipa u hrvatskoj crkveno-pučkoj baštini. Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja, 18 (1), Kršćanski akademski krug (KRAK). Zagreb, 2020., 145-170.

¹⁴ O tome više: Marko Dragić, *Mjesta molitve (misišta), zavjeta i pobožnosti u humačkoj župi*, Humački zbornik, Hercegovačka franjevačka provincija BDM; Franjevačka knjižnica Mostar, 2020., 279-298.

nanoseći gubitke Osmanlijama i zarobljavajući ih za galije. Među uskocima se ističe kliški kapetan i knez Petar Kružić, koji se od 1513. do svoje smrti 1537. godine hrabro borio protiv Osmanlija, ali i Mlečana, često gusareći kako bi osigurao hranu i oružje za svoje ljude. Kružić je bio i vješt diplomat, posjećujući papu, Veneciju i Beč. Sagradio je kapelice na Trsatu i 128 stuba prema svetištu Gospe Trsatske. Poginuo je 12. ožujka 1537. godine kada mu je janjičarski aga Atli-aga odrubio glavu. Kružić je bio omiljen zbog svoje pomoći siromašnima i neustrašivog otpora Osmanlijama. Njegova hrabrost i danas se spominje, a rad bilježi desetak primjera o njemu zapisanih između 2005. i 2009. godine.¹⁵

3.2. Etiološke predaje

Etiološke predaje su oblici usmene književnosti koji objašnjavaju nastanak određenih prirodnih pojava, običaja, naziva mjesta, imena, prezimena ili drugih kulturnih fenomena. Cilj im je objasniti zašto nešto postoji ili kako je nešto dobilo svoje ime ili oblik. Prenose se usmenim putem s generacije na generaciju i često uključuju mitološke likove i nadnaravne događaje.

Kameni svatovi

U naselju Gračanica, uz rječicu Buntu prema Kordićima, nalazi se jedno od najstarijih spomenutih naselja, Susid ili Susid-grad, koji se prvi put spominje 19. veljače 1442. godine u povelji aragonskog kralja Alfonsa V. Susid je po važnosti treća srednjovjekovna utvrda Uskoplja, povezana s kraljevskim dvorom i kraljicom Katarinom i Jelenom. Legenda o kamenim svatovima vezana je uz kamene stupove u Susidu, smještene tri kilometra dalje, koji monumentalno dominiraju krajolikom. Predaja kaže da se grad Susid počeo raspadati, stanovnici su bježali, a kameni stupovi postali su simbol te nesreće. Stoka i lovački psi izbjegavaju područje, žice dalekovoda iznad kamene kolone čudno zvone, a ptice nikada ne slijeću na gromade.

¹⁵ Dragić, Marko, Kliški kapetan i knez Petar Kružić u tradicijskom pamćenju i povijesnom kontekstu. Kulturna baština: časopis za pitanja prošlosti splitskoga područja 47-48. Društvo prijatelja kulturne baštine Split, Split, 2022., 369-392.

*Jednog lijepog jutra listopada
tisuću i neke skupiše se svatovi
naočitog ženika Ante Bandulovića
ispred bijele kule Susida
i krenuše po lijepu Janju Grgurevićevu,
krasoticu još ljepšeg grada Vesele straže.
Konji bijesni, svati veseli,
kod Čoban-kamena pregaziše rijeku Buntu.
Mnogi svati Buntu mute, Buntu mute,
a nesreću ni ne slute.
Na Bunti je rublje prala, cura stara, oholica Mara.
Mutnu vodu Mara gleda, a svate
klete i proklinje:
Dabogda vam puti bili pusti
pratio vas vrag i mrak gusti
Kud hodili, staze ne vidili
u kamen se ladni pretvorili
Kamenom se okamenili
Tko meni vodu zamuti
prokleti im bili puti
Ljuto kune Mara, cura stara
Žuboreći Bunta odgovara:*

*Muč, ne kuni Mare oholice
Zar ti, nije, Mare žao dice.
I prošli su svatovi po lijepu Janju
ništa ne sluteći.
Veselo se svati kući vraćali
s krasoticom mladom i stasitim ženikom.
Kad su došli na Susid stranu
i prvi jahači se spuštaše prema Bunti,
nebo se zamračí i iznenada zapuha
jak sjeverac Kalinjanin.
Zavlada tama, a iz tame je samo dopirao otegnut plač
i jecaj koji je ledio krv u žilama.
Kad se tama razišla, jeziv prizor
iskrsnuo je pred očima.
Kolona okamenjena,
zaustavljeni bijesni konji s tužnim svatovima.
U blistavom sjaju popodnevnog sunca
treperila je kletva stare cure,
a u blistavo plavo nebo dizao se plač,
očaj koji je stezao srca okupljenih stanovnika Susida
koji su čekali svatove.
Od njihovih suza Bunta je nabujala,
a stara cura Mara, kada je uvidjela*

koliko je zla učinila svojom kletvom,

bacila se u

mutnu Buntu i nestala u njoj.

Njezino tijelo nikada nije pronađeno.¹⁶

3.3. Mitske predaje

Mitske predaje su oblici usmene književnosti koje uključuju nadnaravne likove poput bogova, polubogova, demona, heroja ili duhova koji objašnjavaju stvaranje svijeta, prirodne fenomene, običaje i religijska vjerovanja. Nisu vezane za konkretno vrijeme i mjesto, već se odvijaju u mitskoj prošlosti ili na mitskim lokacijama. Često koriste simboličke elemente za prenošenje dubljih značenja, primjerice borba između dobra i zla ili stvaranje i uništenje.

Vile su u narodnoj percepciji bajkovite ljepotice zlatne kose, najčešće u bijelim haljinama, modrih očiju i s cvjetnim vijencem na glavi. One čine dobro, osim ako im se netko zamjeri otkrivajući da imaju magareće ili kozje kopito. U hrvatskoj mitologiji, vile su često smatrane djecom Adama i Eve, koje su sakrili od Boga, zbog čega su postale nevidljive. Vile su pomagale narodu u borbama, dojavljivale informacije o Turcima i pratili junake. Dijele se na Oblakinje, Planinkinje, Vodarkinje i Jezerkinje, s vjerovanjem da postoji devet vrsta vila.¹⁷

Odras omiljenosti vila u Hrvata ogleda se u antroponimiji i toponimiji.¹⁸

Predaje o vilama uvijek se pripovijedaju kao memorati.

Susreti s vilama

¹⁶ Dragić, Marko, Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: proza, drama i mikrostrukture, MH, HKD Napredak, Sarajevo, 2005., str. 148.

¹⁷ Dragić, Marko, Vile u tradicijskim pričama šibenskoga i splitskoga zaleđa. Godišnjak Titius 10. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2017., 219.-240.

¹⁸ Dragić, Helena, Mitonimi u hrvatskoj i slavenskoj onomastici u kontekstu mitologije. Cetinjski filološki dani III. Fakultet za crnogorski jezik i književnost; University of Cansas, 2022., str. 101.-116.

Tri vile u Svilaji

Čovjek u Svilaji je spavao. Čuo je da je netko vrata otvorio i ušao u kuću. Pogledao je i vidio je tri vile oko ognjišta: Jedan je čovik bija u Svilaji di je čuva stoku i obrađiva zemlju. Bilo je to u vrime lita. Kad je pala noć, on je nakon nekog vrimenta otiša na tavan i zaspao. Spava je neko vrime i tada je čuja kako je neko otvorija vrata i uša u kuću. Nije se diza iz svog ležaja niti se javlja, samo je pogleda ko je to. U prizemlju kuće, oko ognjišta, vidia je tri ženske osobe s dugim kosama, koje su tiho sile oko ugašene vatre. Malo – pomalo su je opet upalile i tako su u tišini sidile i grijale se, jer su noći u Svilaji ladne čak i liti. To je potrajalo neko vrime, možda jednu uru. Nakon toga su one zaprećale vatru i izišle vanka u noć i ostavile sve onako kako su i našle. Čoviku na tavanu se uopće nisu ni obraćale, a ni on njima.¹⁹

Priča o vilama

Na brdu u Kobiljači, gdje je baka jedno vrijeme živjela, postojala je jama Golubinka. Tu su se sastajale ptice golubovi. Djeca su bacala kamenčiće u jamu, a od dole bi se čuo glas vile: „ne bacajte, ovo su moji golubovi.“²⁰

3.4. Demonološke predaje

Demonološke predaje se odnose na priče o demonima, vješticama, zlim duhovima i nadnaravnim bićima koja uzrokuju štetu, bolest i nesreću ljudima. Često opisuju načine na koje se demoni mogu prizvati, kontrolirati ili izgnati.

Priča o vukodlacima

Demonske predaje o vukodlacima opisuju mrtvace koji, zbog teških grijeha, ustaju iz groba četrdeset dana nakon smrti. Ako su za života bili pijanice, pojavljuju se kao mješina puna vina, a ako nisu, kao mješina puna vode. Nestaju kada ih probodu glogovim

¹⁹ Mia Elez zapisala je 2013. godine. FF ST, sv. 2008., S. Pazite, navodite primarni izvor.

²⁰ Milka Družijanić, rođena 17. listopada 1941. godine u selu Strugovin, Dubrave kazala mi je 2022. godine.

kocem. U nekim krajevima, poput Hrvatskog Zagorja, vjerovalo se da će se pokojnik pretvoriti u vukodlaka ako preko njega prijeđe mačka. Vukodlaci su zli, preuzimaju različite životinjske oblike i okupljaju se na raskrižjima putova između 23 i 24 sata, gdje mogu naškoditi ljudima. Kako bi se zaštitili, ljudi su na raskrižjima postavljali raspela.²¹

Baka i did jednoga dana išli kolima iz Strugovina za Metković, kad najednom nešto jako veliko u bijelome skoči pred njima u vrt. Baka se prepadne te potrča didu u krilo. Nedaleko od toga bilo je groblje. Tada se govorilo da su se dizali ljudi koji su umirali i pretvarali se u vukodlake.²²

3.5. Eshatološke predaje

Eshatološke predaje govore o pojavama ubijene vanbračne djece, nekrštene djece i ubijenih odraslih osoba nakon smrti. Ova djeca, koja se pojavljuju noću, obično su obučena u bijele haljine i drže svijeće. Različita imena za njih koriste se u različitim regijama: u zapadnoj Hercegovini nazivaju ih krivljavcima, u istočnoj Hercegovini drekavcima, a u dubrovačkom kraju tintilinićima. U Dalmaciji i na otocima, naziv macićima može dovesti do zabune jer se taj pojam koristi i za demonska bića – đavla u obliku mačke koji čini zlo ljudima. Predaje također opisuju pokojnike koji ustaju iz groba zbog neispovjedenih grijeha i prikazuju se samo svojim ukućanima, nestajući kad otkriju svoje grijehe.

Te priče pripovijedaju se kao memorati i razlikuju se od demonoloških predaja.²³

MÁŠKA U KAMPANEL

U Postirama se priča o djevojci koja je prije dvije stotine godina zatrudnjela izvan braka. Bojeći se za svoju sudbinu, nakon što je rodila uz pomoć prijateljice, stavila je dijete u košaru i ostavila ga u zvoniku crkve. Ova predaja je postala povezana sa Sutivanjane i preformirana u izreku: „Máška van je u kampanel!“

²¹ Dragić, Marko. Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008. str. 440.

²² Milka Družijanić, rođena 17. listopada 1941. godine u selu Strugovin, Dubrave kazala mi je 2022. godine.

²³ Dragić, Marko. Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008. str 427.

Pri' dvisto godin' u Sutivan je živila divojka jedinica u roditelja. Bilo je to vreme kada se puno vodilo računa o poštenju žene. Ona je u ljubavi zatrudnila i sedam miseci to svima krila. Kada je rodila uz pomoć prijateljice, bila je očajna i pristržšena za svoju sudbinu. Tada su novorođeno dite stavile u košaru visoko u kampanel crkve. Ujutro kad se svit digo i ču' plač, govorili su: "Máška u kampanel, odakle máška u kampanel? Kako se popela gori?"

Kad se svit digo gori, vidili su da je to dite.²⁴

3.6. Priča o mrtvim dušama

Baka i njena drugarica Mara iz sela zaputiše se u Slavoniju. Odlučile kad su stigle u Golubince da će preći preko polja jer im je tako bilo bliže. Izašle su iz sela i išle putem kraj rijeke. Dugo su hodale i već je bilo o ponoći kad nešto veliko pređe preko ceste i sori se u rijeku. One se prepadnu te pobjegnu do raskršća. Na putu nalete na cigansko selo gdje odluče prenoćiti među kukuruzom. Ubrzo ih pronade jedan čuko s gospodarom cigom koji ih odluči vratiti iz sela. Odvede ih do gazde gdje trebaju sutradan raditi. Na vratima im otvori gazda koji se prepao zašto tako kucaju u mrkoj noći i one mu ispričaju šta se dogodi. On na to odgovori: „Dobro ste prošle. Prije Svih svetih i iza Svih svetih 8 dana mrtve duše hodaju. Dobro da ste se krstile i bježale.“²⁵

3.7. Pričanja iz života

Pričanja iz života često su podudarne s anegdotama.

3.7.1. Priča o kozi

²⁴ Zapisala je 2005., u Postirama na Braču Tea Fabris, a kazao joj je Ante Bižaca (rođ. 1954. g. u Postirama, po zanimanju elektrotehničar). Rkp. FF Split, 2005., sv. 77, str. 8.

²⁵ Kazala mi je 2022. godine baka Antica Kraljević, rođena 7. rujna 1937. godine u Prološcu, Imotski.

Baki ispriča brat Joško rođen 1933. godine kako je imao curu u Prološcu. Jedne večeri se pozdravi s njome te oko jedan ujutro krene on kući. Najednom spazi da ga putem prati jedna koza koja čitavo vrijeme hoda po drači, umjesto po zemlji. On se prepadne te počne trčati i moliti boga da ga spasi do sela. Kad je došao pred ulaz u selo, okrene se, a koza mu kaže: „Moli boga koga si molio, inače ne bi dotle došo“.²⁶

Zanimljivo je da je did, u svojim danima, čuo uzrečicu koja je tad bila jako poznata, a glasi:

*Oj ti Turčine silom kume,
oj ti vlašče silom prijatelju.*

Koza upala u grob

Jedan je čovjek išao iz Metkovića u Strugovin i prošao kraj tog istog groblja te čuo nekoga kako se krivi. On od straha potrča nazad i vrati se kući. Ljudi su pričali da se radila grobnica i da je jedna koza upala u nju, ali su ju ubrzo izvukli.²⁷

Ljudi plašili prolaznike pored groblja

Također, jedan čovjek išao curi i prolazio kraj tog istog groblja i dočekalo ga nešto bijelo. To su zapravo bili neki drugi ljudi koji su ga plašili. On izvadi pištolj da će pucati i začu: „Nemoj Slavo, nemoj, ja sam.“²⁸

3.7.2. Drugi svjetski rat

Za vrijeme Drugog svjetskog rata baka je imala oko četiri godine. No njezin otac Stipe joj je pričao kako je izgubio najboljega prijatelja. Naime, *did* Stipe je bio pukovnik ustaške vojske, a njegov prijatelj je jedno vrijeme bježao od neprijatelja i kratko se skrivao u jednom bunkeru. Jedan njihov prijatelj ga je izdao četnicima koji su krenuli za njim. Nažalost, prijatelja su uhvatili i

²⁶ Kazala mi je 2022. godine baka Antica Kraljević, rođena 7. rujna 1937. godine u Prološcu, Imotski.

²⁷ Milka Družijanić, rođena 17. listopada 1941. godine u selu Strugovin, Dubrave kazala mi je 2022. godine.

²⁸ Milka Družijanić, rođena 17. listopada 1941. godine u selu Strugovin, Dubrave kazala mi je 2022. godine.

nemilosrdno zaklali, dok je did Stipe pobjegao u brdo. Nakon toga događaja nije bio sav svoj te mu je trebalo vremena da dođe sebi. Nastala bi velika uzbuna, a nikoga ne bi bilo na ulici jer su se bojali. Pola sela bi se skupilo i zajedno skrivalo u podrumu jedne kuće. Svi su bili gladni i ne bi imali kako ni robu oprati. Većinom bi sve dijelili s vojskom i jeli fažol koji su oni donosili.²⁹

Baki bi pričao njezin otac Jure, rođen 1914. godine u Pozloj Gori kako su za vrijeme Drugog svjetskog rata dolazile Švabe i palile sve kuće i čitavo selo. Uzimali su stoku i palili žive životinje koje su bile zatvorene. Ljudi su zakopavali žito i meso kako bi se po to mogli vratiti kasnije. Vratili su se i gradili sve ispočetka. Nakon nekog vremena, u selo su dolazili filanci koji su brojali stoku po torovima i zapisivali te se na njih morao plaćati porez. Pojavio se zatim otkup stoke. Koliko god da je država tražila, toliko se stoke trebalo davati. Baka bi plakala jer bi ostala bez stoke, a ne bi platili ništa. Također se plaćao porez i na vino. Ljudi bi zatim išli raditi u Slavoniju i brati kukuruz te ga donosili u domove da bi mogli preživjeti. Umjesto novca dobivali bi kukuruz.³⁰

3.7.3. Priča o sv. Anti

Sv. Antun Padovanski iznimno je omiljen u Hrvata kao i u cijeloj Katoličkoj crkvi. Narod o njemu pripovijeda kao posebno milostivom svecu.³¹

Baki je njen did Božo, dok je bila mala, ispričao priču o sv. Anti koju je njemu još od djetinjstva pričao njegov otac. Naime, neki muž i žena nisu imali djece te su se zavjetovali da će napraviti crkvu. Nakon što su je napravili, žena i dalje nije zanila na što se muž strašno naljuti i razori crkvu. Nakon toga žena iznenada zatrudni i rodi sina. Uz njega se rodi jedan mali libar u kojem je pisalo kad mu bude 20 godina da će ga vragovi odnet. Momak je rastao lijep ko slika, a roditelji su stalno plakali jer se bližilo to vrijeme. Odluče mu kazati zašto plaču i pokažu libar, nakon čega on njega baci u vatru i klekne pomoliti se sv. Anti. Od tu krene on na put. Na raskršću sretne sv. Antu ne znajući da je to

²⁹ Kazala mi je 2022. godine baka Antica Kraljević, rođena 7. rujna 1937. godine u Prološcu, Imotski.

³⁰ Milka Družijanić, rođena 17. listopada 1941. godine u selu Strugovin, Dubrave kazala mi je 2022. godine.

³¹ Dragić, Marko, Štovanje sv. Antuna Padovanskoga u hrvatskoj crkveno-pučkoj baštini, *Ethnologica Dalmatica* 25 (1), Etnografski muzej Split, 2018., 37-66.

on. On ga upita kuda ide, a ovaj kaza da ide tražiti poso, i tako krenu oni skupa. Sv. Ante predloži da što god zarade, da popola podijele. Sv. Ante ga odvede da bude sluga jednom bogatašu. Gazda je imo ćer, lijepu ko sliku. Dođe vrijeme njegovog rođendana kad napuni 20 godina. Sv. Ante mu kaže da ode spavati s njim noćas u bašču gdje je sv. Ante zalijevao cvijeće. U to vrijeme naiđe procesija, svi u bjelini i mole Boga. Oni predstavljaju Blaženu Djevicu Mariju. S druge strane ide druga procesija gdje se svi guraju, u crnini. Oni predstavljaju Srbe. Treći su bili vragovi koji urliču, deru se i primiču sv. Anti jer žele odvesti maloga. Mali je spavo, a sv. Ante njih posjede tu i prekrsti ih sve. Nakon toga oni ostanu ležati mrtvi. Mali se probudi i oni krenu na put, a djevojka odluči poći s njima. Vrate se na raskršće gdje malo počinu i počnu pričati. Sv. Ante mu kaza da se prisjeti molitvenika koji je bacio u vatru i rekao „sv. Ante predajem se u ruke tvoje“, nakon čega prizna da ga je bog poslao njemu. Podijeliše novac koji su skupa zaradili. On mu prizna da je on sv. Ante i pozdrave se. Na kraju mu kaže da prenese ocu da sagradi novu crkvu, ali da ju više ne razara. Momak se vrati kući roditeljima, koji su se prekrstili kad su ga vidjeli živoga, i još sa djevojkom. Otac sagradi ponovno crkvu gdje se ide na zavjet.³²

3.7.4. Priča o pužima

U selu Prološcu bila je jedna žena Antica, bakina imenjakinja, koja je bila gluva i neudana. A kad bi god bila kiša, bilo je poznato da se ide u spuže. Baka i did tako bi nakupili po punu korpu spuža, a nakon toga prošli bi kraj njene kuće. Ona ih vidje te svaki put pozove brata Ivana vičući: „Evo spuža, evo spuža“ te bi baka i did iz samilosti koliko ih je ona voljela, svaki put ostavili punu korpu njoj te krenuli dalje skupljati.³³

3.7.5. Sijelo

Baka također kaže kako bi se večer sidilo jer ljudi nisu imali šta raditi. Nije bilo televizije ni struje, već bi se tako širile raznorazne priče. Igralo bi se Tovergre. Često su plesali kolo i pjevali gange. Živjeli su u brdu i palili vatru te svijeću petruljaču. Nisu imali

³² Kazala mi je 2022. godine baka Antica Kraljević, rođena 7. rujna 1937. godine u Prološcu, Imotski.

³³ Isto.

čak ni vode na bacanje. Svaki dan bi šetali od dva do tri kilometra sve do žive vode. Tu bi se skupilo puno ljudi za pit, pojit životinje te prati robu. ³⁴

3.7.6. Tkalački stan

Baka je živjela u kući od kamena i gnjile zemlje, a kupatila nije bilo. Spavala bi na tavanu gdje nije bilo lancuna, već se pokrivala sa sukancima. To su žene tkale od vune, a zimi bi se pokrivali krpaturima. Kupali bi se u drvenome maštalu u čemu se prala voda. Njezina majka Manda imala je tkalački stan, odnosno krosne. Šišala bi ovce te bi dobivenu vunu prela na kudilju. Kad bi se oprela vuna stavila bi se na krosne te bi se od nje pravile torbe, vreće, sadak te različiti sukanci. Od te iste vune, također bi ručno s iglom plela teluke i čarape.

5. Legende

Legende su vrste narodnih priča s vjerskim karakterom u koje se vjeruje. Sudionici legendi su Isus Krist, sveci, svetice, crkveni dostojanstvenici, mučenice i mučenici. Tradicionalno se legende shvaćaju kao pripovijesti iz života svetaca te o Božjim i svetačkim čudesima. Bliske su predaji i često ih je teško razlikovati, no element čuda je ono što ih izdvaja. Legende donose red i harmoniju u život ispravljajući nepravde kroz Božja i svetačka čuda, nagrađujući dobro i kažnjavajući zlo. Kroz vrijeme i usmeno prenošenje su obogaćene i izmišljene tako da često uključuju nadnarodne elemente, fantastične motive ili moralne pouke. Legende su snažno povezane s kulturnim identitetom i poviješću određenih zajednica ili naroda.

Gavanovi dvori

Hrvatske legende o propasti Gavanovih dvora temelje se na biblijskoj priči o uništenju Sodome i Gomore zbog opaćina njihovih stanovnika. Dva anđela su poslana u Sodomu da provjere pobožnost i milosrđe ljudi, ali su doživjeli gostoprimstvo jedino od Lota, dok su ostali stanovnici

³⁴ Milka Družijanić, rođena 17. listopada 1941. godine u selu Strugovin, Dubrave kazala mi je 2022. godine.

htjeli nauditi anđelima. Zbog toga su anđeli upozorili Lota da napusti grad jer će ga uništiti. Lot i njegova obitelj su pobjegli, ali se njegova žena obazrela i pretvorila u stup soli. Priča je prvi put zapisana u 14. stoljeću, a detaljnije verzije pojavljuju se u 15. stoljeću. Priče o propasti Gavanovih dvora bile su popularizirane u 19. stoljeću od strane Vatroslava Jagića. Legenda naglašava sliku spaljivanja grada i dim koji se diže nad zemljom, povezujući je s Gavanovom škrtosti, ohološću i nemilosrdnošću, što uvijek dovodi do propasti njegovih dvora.³⁵

Izvorište legende o Gavanovim dvorima je Starozavjetnoj propasti Sodome i Gomore.³⁶

Zaključak

U ovome smo se radu malo detaljnije dotakli teme o usmeno-književnim oblicima te ukratko objasnili što je sama usmena književnost. Zahvaljujući bakama, Antici i Milki pokazali smo neke od priča, pjesama i vjerovanja koja su se prenosila s koljena na koljeno. Isto tako uvidjeli smo koliko je njihov život, kao i život ostalih ljudi u to doba, bio težak. S obzirom na njihove godine i sjećanja, nažalost, nismo uspjeli prikupiti baš sve podatke. Prisjećajući se starih dana, kroz suze, bilo ih je teško dublje ispitivati. Ovaj rad nam također može poslužiti kao poruka današnjim ljudima da imaju sve što je potrebno za normalno živjeti te da ne smiju biti oholi i grabežljivi. Trebamo očuvati naša sjećanja koja smo ovime stekli kako bi mogli i dalje prenositi našem potomstvu. Kultura i običaji starih ljudi su toliko dragocjeni da bi njihov gubitak bio prava šteta. Nakon ovoga završetka slijedi obećani rječnik u kojemu će biti spomenute neke nama sasvim nepoznate riječi, a koje su bile vrlo dobro poznate u to doba.

³⁵ Dragić, Marko. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008. str. 448.

³⁶ Dragić, Marko, *Starozavjetni motiv Sodome i Gomore u Bakulinom Šematizmu i u suvremenom pripovijedanju u Hercegovini*, Zbornik o Petru Bakuli, Hrvatski studiji Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 2013, str. 75-97.

Rječnik

amo – vamo

đid – djed

lična karta – osobna karta

lanjska – prošlogodišnja

ćer – kći

četnik – pripadnik srpskog nacionalističko-šovinističkog pokreta

fažol – grah

libar – molitvenik

poso – posao

bašča – vrt

divica – djevica

gluva – gluha

spuž – puž

korpa – košara

drugarica – prijateljica

ćuko – pas

došo – došao

jankesa – pletena torba

živiti – živjeti

sidilo – sjedilo

ganga – stara narodna pjesma

filanci – poreznici

tkalački stan ili krosne – stroj za preradbu vune

sukanac – lancun od vune

krpatur – jorgan

kudilj – štap na kojemu se okrećala vuna

sadak – dugi prsluk

teluke – pletene papuče

Izvori i literatura

Izvori

Vlastiti terenski zapisi

Biografije kazivačica

Na samom početku baka nas uvodi u svoj život od ranoga djetinjstva pa sve do starih dana. Stoga, ovdje ćemo pričati o prvoj kazivačici Antici Kraljević koja je rođena 7. rujna 1937. godine u Prološcu, Imotski. Naime, baka je rano ostala bez svoje majke, točnije kad joj je bilo samo dvije godine. Njezin otac Stipe Kraljević rođen 3. listopada 1912. godine se ponovno oženio, a nju je većinu vremena čuvala njena baka Jela Blažević. Nakon nekoga vremena, njezina se maćeha Slavica Mikulić rođena 1921. godine odala alkoholu te ona više nije bila sretna u toj obitelji. Kad je krenula u školu, roditelji su je poslali na brdo (Gornji Proložac) čuvati životinje. Jutri bi se rano ustala pomesti kravu te ju odvesti na pašu. Nakon toga bi se vratila kući gdje bi ju čekala torba

puna pšenice za nositi u mlin. Slavica ju je stalno gonjala tamo amo. Nije joj bilo niti 10 godina kada su sve obveze spale na nju. Nakon toliko posla, vratila bi se kući u Donji Proložac i trčala bi u školu, većinom bosa jer nije imala što nositi. Kad bi došla u školu, učiteljica bi ju pitala zašto stalno kasni te bi često pozivala roditelje na sastanak. Njezin did Božo Kraljević rođen 1870. godine ju je želio ispisati iz škole, no ravnatelj to nije dopustio jer je znao koliko težak život ima. Nakon nekoga vremena drugarice iz sela odluče ići u Slavoniju brati kukuruz te ju pozovu sa sobom. Kako joj je svaki dan bio sve teži za izdržati u Prološcu sa svojom maćehom, ona odluči poći s njima. U to vrijeme još nije imala ličnu kartu te ju odluči što brže izvaditi, kako bi što prije otišla s njima. Kada je stigla u Slavoniju, vidjela je da ni tu nije tako bajan život, ali je bila sretna sa svojim drugaricama. Radila bi od ranoga jutra, pa sve do mrkoga mraka. Kući, u Proložac, dolazila bi većinom za Božić ili kada dobije pismo od oca da pošalje nešto novca. Za Božić bi sve drugarice kupile novu robu, a ona bi nosila lanjsku, jer je sve što bi zaradila dala za potrebe ukućana. Najtužnije je, što kad se vratila kući sa svojim drugaricama, njih su sve dočekali njihovi, a ona je ostala sama čekati da ju netko pokupi. Kako nikoga nije bilo, ona odluči sama krenuti prema kući. Kad je stigla sve je bilo zaključano, samo joj je otac kroz prozor provirio i rekao da tu više nema mjesta za nju, po naređenju njegove žene. Nakon toga, par dana je spavala na ulici, gdje god bi stigla. Baka je imala i jednoga brata, Joška, koji je pet godina stariji od nje, isto tako otišao od kuće. Bio je veoma pametan i inteligentan te je brzo napredovao u poslu. Svojom upornošću i radom sam se školovao te postao nastavnikom matematike i fizike u Zagrebu. Ona je samo jednoga jutra ustala, spakovala se te otišla njemu. On joj je našao posao u ciglani, u Bedekovčini. Nakon nekog vremena boravka u Zagrebu, maćehina sestra ju pozove na Hvar. Preseli se ona tako na Hvar i počne šiti robu za sve mještane koji su joj dolazili. Uz taj posao, radila je i u tvornici ribe. Tu je upoznala drugarice Stanu i Ivu koje su imale brata Vinka. On je došao jedne večeri vozom iz Rijeke te su svi zajedno otišli u kino. Vinko se brzo zaljubio u baku te joj počeo slati pisma na koja ona nije odgovarala. On opet dođe oko Božića te ju odluči ženiti. Ona nije htjela jer je već imala mladića koji ju je čekao kući. Njezin otac, uz brojna spletkarenja i laži, uspije ju odvojiti od njega. Ona je za to sve saznala već jako kasno kad se zaljubila i udala za Vinku, koji je bio jako slatkorječiv i uporan. S njim se preseli u selo Bijeli Vir, nedaleko od Metkovića i rodi mu četvero djece. Najstarija ćer Marica, najljepša u selu, umre sa samo 15 godina od teške bolesti, a ubrzo nakon nje i Vinko. Ostalo troje djece se vjenčahu, a baka doživi duboku starost bez obzira na težak život.

Druga kazivačica ovoga rada je baka Milka Družijanić, rođena 17. listopada 1941. godine u selu Strugovin, Dubrave. Živjela je s ocem i majkom te bratom četiri godine mlađim. Čitav život bila je usmjerena pažnja na njega, dok se na žensko dijete gledalo puno manje. Kad je krenula u školu nije bilo knjiga, već je postojala tablica na koju se pisalo kamenčićem. Torbe nisu bile kao danas, već se šila jankesa. Kad bi išla popodne u školu, jutri bi se ustala u sedam i išla čuvati ovce. Nakon toga majka bi joj donijela jankesu da može produžiti u školu, a ona bi ju zamijenila čuvati ovce. Završila je samo četiri razreda osnovne škole kao i većina djece tada. U to vrijeme nije se puno gledalo na školu, već se pažnja usmjeravala na čuvanje i brigu oko životinja. One su tada bile najveće blago. Poslije, kad je malo narasla, išla bi s ocem raditi zemlju. Roditelji nisu pravili nikakvu razliku između nje i brata po pitanju posla. Sve što je brat radio, radila bi i ona. Možda čak i više, s obzirom da je bila starija. Dnevno bi pješačila oko tri sata do posla i nakon toga opet nazad. I tako svaki dan jedno dvadesetak godina. Na svu sreću upoznala je dida Ivana, rođenog 14. listopada 1938. godine, također u selu Strugovin. Njega je upoznala s 13 godina kada su skupa čuvali ovce. Nadalje, kad su malo odrasli odlučili su se preseliti u grad, Metković. Nakon 13 godina duge veze odlučili su se vjenčati. U gradu Metkoviću napravili su kuću i ostali živiti sve do starosti. Did je radio u građevini, gdje je imao slabu plaću, pa odluči otići u Austriju. Baka je ostala i radila poljoprivredu. Kasnije se i did vrati kući te zaposli kao stražar u Pik Neretvi. Baka mu rodi dvije kćeri, Dajanu i Juliju. S obzirom da su radili jako puno vinove loze, did za vrijeme berbe doživi srčani udar. Nakon toga, baka prestane ići raditi jer ga svaki put loza podsjeti na njega. Iako je i ona imala jako težak život, svakako doživi duboku starost uživajući uz svojih pet unuka.

Literatura

1. Botica, Stipe, Hrvatska usmenoknjiževna čitanka, Školska knjiga, Zagreb, 1995.
2. Botica, Stipe, Usmene lirske pjesme, SHK, Zagreb, 1996.
3. Delorko, Olinko, Narodne lirske pjesme, priredio PSHK, knjiga 23, Zora, MH, Zagreb, 1963.
4. Dragić, Helena, Mitonimi u hrvatskoj i slavenskoj onomastici u kontekstu mitologije. Cetinjski filološki dani III. Fakultet za crnogorski jezik i književnost; University of Cansas, 2022., str. 101.-116.

5. Dragić, Helena, Jezične karakteristike Povelje Kulina bana, *Suvremena pitanja: časopis za prosvjetu i kulturu*, 23. Matica hrvatska; FPMOZ. Mostar 2017., str. 146.- 156.
6. Dragić, Marko, Tradicijske priče o hercegu Stipanu Vukčiću Kosači, *Cetinjski filološki dani III*. Fakultet za crnogorski jezik i književnost; University of Cansas, 2022., str. 117.- 137.
7. Dragić, Marko, Kliški kapetan i knez Petar Kružić u tradicijskom pamćenju i povijesnom kontekstu. *Kulturna baština: časopis za pitanja prošlosti splitskoga područja* 47-48. Društvo prijatelja kulturne baštine Split, Split, 2022., 369-392.
8. Dragić, Marko, Štovanje sv. Josipa u hrvatskoj crkveno-pučkoj baštini. *Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja*, 18 (1), Kršćanski akademski krug (KRAK). Zagreb, 2020., 145-170.
9. Dragić, Marko, Mjesta molitve (misišta), zavjeta i pobožnosti u humačkoj župi, *Humački zbornik, Hercegovačka franjevačka provincija BDM; Franjevačka knjižnica Mostar*, 2020., 279-298.
10. Dragić, Marko, Hajdučki harambaša Andrijića Šimića po čijim vrlinama je nazvan HNK Hajduk, *Kulturna baština: časopis za pitanja prošlosti splitskoga područja* 46. Društvo prijatelja kulturne baštine Split, Split, 2020., 292-332.
11. Dragić, Marko, Štovanje sv. Antuna Padovanskoga u hrvatskoj crkveno-pučkoj baštini, *Ethnologica Dalmatica* 25 (1), Etnografski muzej Split, 2018., 37-66.
12. Dragić, Marko. Tradicijske priče iz Zagore, *Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu*, Split 2017.
13. Dragić, Marko, Vile u tradicijskim pričama šibenskoga i splitskoga zaleđa. *Godišnjak Titius* 10. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2017., 219.-240.
14. Dragić, Marko, Suvremena etnografija usmenih lirskih pjesama u Ogorju i okolici, *Župa Ogorje (Putovima života i vjere između Svilaje i Moseća)*, Kulturni sabor Zagore et. alt. Split, 2017., str. 499-522.
15. Dragić, Marko, Legende i svjedočanstva o čudotvornoj slici Gospe Sinjske, *Croatica et Slavica Iadertina* 12 (1), Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2016., 153-177.
16. Dragić, Marko, Starinske molitve u šibenskom zaleđu, *Godišnjak Titius*, 5-6, Filozofski fakultet Split, 2014., str. 285.-300.

17. Dragić, Marko, Starozavjetni motiv Sodome i Gomore u Bakulinom Šematizmu i u suvremenom pripovijedanju u Hercegovini, Zbornik o Petru Bakuli, Hrvatski studiji Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 2013, str. 75-97.
18. Dragić, Marko, Danak u krvi u romanu „Na Drini ćuprija“ i u suvremenom pripovijedanju, HUM časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru, br. 8, Mostar, 2012., str. 123.-140.
19. Dragić, Marko, Usmeno-književna baština u Slivnu kod Imotskoga, Zbornik radova „Cjelovitost Zabiokovlja“ pluridisciplinarni pristup, Mostar, 2011., str. 173-202.
20. Dragić, Marko, Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: proza, drama i mikrostrukture, MH, HKD Napredak, Sarajevo, 2005.
21. Dragić, Marko, Doktorska disertacija Ive Andrića, Motrišta 26. Glasilo Matice hrvatske, Mostar 2003., 177.-185.
22. Dragić, Marko, Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, lirika, epika, retorika, MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo, 2006.
23. Dragić, Marko. Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008.
24. Jureta, Ante. Dmonska bića u Zagori. Ethnologica Dalmatica 24. Etnografski muzej. Split, 2017. str. 43-57.
25. Kekez, Josip, Usmena književnost, u: Škreb – Stamać, Uvod u književnost, IV. Poboljšano izdanje, Globus, Zagreb, 1986.
26. Kutleša, fra Silvestar Život i običaji u Imočkoj krajini, Matica hrvatska ogranak Imotski, Imotski 1997.
27. Širić, Josipa. 2015. Motivski svijet demonoloških predaja u suvremenoj etnografiji posušškoga kraja, Croatica et Slavica Iadertina, 10 (2). Zadar: Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, 387-398.
28. Usmene pripovijetke i predaje, Maja Bošković-Stulli, SHK, MH, Zagreb 1997.

Sažetak

Uz pomoć kazivačica Antice i Milke upoznali smo se detaljnije s nekim starim običajima, vjеровanjima, pjesmama te težim životnim pričama od onih na koje smo danas navikli. Naši predci su stvarali svoju kulturu kako bi je mogli prenijeti svojim potomcima. Usmena književnost je najstarija i najdugotrajnija vrsta književnosti koja postoji od vremena kada ljudi nisu znali pisati i predstavlja tradiciju pisanoj književnosti. Uvelike je pripomogla u očuvanju kulture, vjerskih zapisa, prenja i povijesnih priča koje se prenose s generacije na generaciju. S obzirom na kratki rječnik na kraju rada uvidjeli smo da nema nekih većih jezičnih odstupanja u odnosu na danas iako postoji mnogo zastarjelica poput kudiľ, sadak, sukanac koje danas više nisi u upotrebi.

Ključne riječi: stari običaji i legende, usmena lirika, priče iz života, kultura, život na selu.

CONTEMPORARY ETHNOGRAPHY OF ORAL LYRICS AND TRADITIONS IN THE IMOT REGION

Abstract

With the help of storytellers Antica and Milka, we got to know in more detail some old customs, beliefs, songs and more difficult life stories than those we are used to today. Our ancestors created their culture so that they could pass it on to their descendants. Oral literature is the oldest and longest-lasting type of literature that has existed since the time when people did not know how

to write and represents the tradition of written literature. It greatly helped in the preservation of culture, religious records, folktales and historical stories that are passed down from generation to generation. With regard to the short dictionary at the end of the paper, we saw that there are no major language deviations compared to today, although there are many obsolete words such as kudil, sadak, sukanac, which are no longer in use today.

Keywords: old customs and legends, oral poetry, stories from life, culture, village life.

**Izjava o pohrani i objavi ocjenskog rada
(završnog/diplomskog/specijalističkog/doktorskog rada - podcrtajte odgovarajuće)**

Student/ica: MARTINA POPOVIĆ

Naslov rada: SUVREMENA ETNOGRAFIJA USMENE LIKICE
I PREDASA U IMOTSKOM KRASU

Znanstveno područje i polje: HUMANISTIČKE ZNANOSTI, FILOLOGIJA

Vrsta rada: ZAVRŠNI RAD

Mentor/ica rada (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):
PROF. DR. SC. MARKO DRAGIĆ

Komentor/ica rada (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):
/

Članovi povjerenstva (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):
PROF. DR. SC. MARKO DRAGIĆ
PROF. DR. SC. BORIS ŠKVRČ
DOC. DR. SC. NIKOLA ŠUNARA

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/autorica predanog ocjenskog rada (završnog/diplomskog/specijalističkog/doktorskog rada - zaokružite odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada.

Kao autor izjavljujem da se slažem da se moj ocjenski rad, bez naknade, trajno javno objavi u otvorenom pristupu u Digitalnom repozitoriju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu i repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o visokom obrazovanju i znanstvenoj djelatnosti (NN br. 119/22).

Split, 26.9.2024.

Potpis studenta/studentice: M Popović

Napomena:

U slučaju potrebe ograničavanja pristupa ocjenskom radu sukladno odredbama Zakona o autorskom pravu i srodnim pravima (111/21), podnosi se obrazloženi zahtjev dekanici Filozofskog fakulteta u Splitu.

Obrazac A.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja MARTINA BOROVIĆ, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja sveučilišnog/e prvostupnika/ce HRVATSKOG I Njemačkog jezika i književnosti, izjavljujem da je ovaj završni rad rezultat isključivo mogega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio završnog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga završnog rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 20. 05. 2024.

Potpis

M. Borović